

جهان در دهه های اخیر و به ویژه در چند سال گذشته عرصه تحولات چشمگیری بوده که بسیاری از مناسبات و معادلات پیشین را بطور اساسی دستخوش تغییر نموده است. و امروزه فناوری و ارتباطات، در زندگی روزمره برای ادارات، سازمانها، اقشار و صنوف مختلف جامعه، به یکی از مباحث اصلی و روزآمد تبدیل شده است. با گسترش روزافزون نیازمندیها و سایه افکنی این فناوری بر تمام شئون زندگی بشر؛ مسائل و چالش های گوناگونی را به وجود آورده است.

این تحولات که با محوریت کاربری وسیع از فناوری اطلاعات و ارتباطات امکان پذیر شده، از کاربرد رایانه به عنوان ابزار خودکارسازی¹ و افزایش بهره وری آغاز گردیده و اکنون با تکامل کاربری آن در ایجاد فضای هم افزائی مشارکتی،² عملاً زندگی فردی و اجتماعی بشر را دگرگون ساخته است. ورود به فضای مجازی³ حاصل از فناوری نوین اطلاعات و ارتباطات نیز دوره جدیدی از تمدن بشری را رقم زده، به نحوی که انقلاب عصر اطلاعات شیوه اندیشه، تولید، مصرف، تجارت، مدیریت، بانکداری، اقتصاد، پول، جنگ و حتی دینداری و عشق ورزی را دگرگون ساخته است .

از طرفی در زندگی اجتماعی ضرورت وجود قانون و راهکارهای حقوقی برای ایجاد نظم و سامان بخشیدن به معضلات عدیده زندگی، امری غیرقابل اجتناب می باشد. درسالیان بسیار دور، بشر برای دستیابی به نیازمندیهای مختلف زندگی از ابتدای خلقت تاکنون، روشهای تجاری متفاوتی را تجربه کرده است. و پیشینیان در تأمین مایحتاج روزمره و ضروری خویش، سیستمهای متفاوتی را تجربه کرده اند.

¹ Automation

² Collaboration

³ Cyber

بیان مسأله (تبیین موضوع)

پول به عنوان وسیله پرداخت در مبادلات، تحول تاریخی زیادی داشته است و امروزه علاوه بر پولهای رایج سکه و کاغذی که توسط دولتها و اصولاً بانک مرکزی منتشر می شوند، مقتضیات تجاری و فراهم شدن بستر مبادلات الکترونیکی باعث ایجاد پول جدیدی به نام پول الکترونیکی (Digital or Electronic Money or Cash) شده است که طبیعتاً بررسی ابعاد حقوقی آن لازم به نظر می رسد. به ویژه در کشور ما که این موضوع و ابعاد حقوقی آن جدید و تا حدودی ناشناخته است.

سؤالات تحقیق

۱. پول چیست؟ پول الکترونیکی چیست؟ ماهیت حقوقی آن کدام است؟
۲. عناصر و ویژگیهای فنی، اقتصادی و قانونی پول الکترونیکی چیست؟
۳. شرایط صدور و خلق پول الکترونیکی در نظامهای ملی و بین المللی چیست؟
۴. آثار حقوقی پول الکترونیکی به عنوان یک شیوه پرداخت در تجارت الکترونیکی و در روابط صادرکننده، دارنده و ذینفع آن کدام است؟

فرضیه ها

۱. پول الکترونیکی از لحاظ فنی از بیت های الکترونیکی تشکیل شده و دارای ارزش اقتصادی است، و مال محسوب می شود.
۲. عناصر پول الکترونیکی از لحاظ فنی با پول کاغذی و سکه متفاوت بوده اما از لحاظ اقتصادی و قانونی برابر است.

۳. شرایط صدور پول الکترونیکی با پول کاغذی متفاوت است.

۴. پول الکترونیکی موجب ایفاء تعهد دارنده آن و سبب تعهداتی برای صادر کننده در برابر ذینفع است.

سابقه و پیشینه تحقیق

موضوع با عناوین بانکداری الکترونیکی و تجارت الکترونیکی سابقه تحقیق داشته اما بررسی ماهیت حقوقی پول الکترونیکی و توجه به معایب و محاسن آن سراغ ندارم. و در این مقال تا حد حوصله رساله و توان سعی شده است؛ نکات مبهم، در چپستی ماهیت حقوقی و جنبه های علمی آن بررسی و مورد تفحص واقع شود.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به رویکرد معاملات، تجارت و عملکرد بانکها به سوی تجارت و بانکداری الکترونیکی و توسعه روزافزون پرداخت - دریافت به روش الکترونیکی، بررسی در پیرامون موضوع به لحاظ اهمیت از حیث جدید بودن روش در کشورمان از ضرورت فوق العاده برخوردار است. زیرا فراهم شدن امکانات فنی جدید، تنها باعث پیدایش محصولات نوین و راههای بهتر و کارآمدتر برای انجام امور نشده، بلکه در کنار آن امکان سوء استفاده از فناوری را نیز افزایش داده است. فناوری اطلاعات و ارتباطات نیز همانند سایر فناوریها، حالت ابزاری دارد و می توان آن را بگونه ای مورد استفاده قرار داد که برای همگان مفید باشد و یا به نحوی از آن استفاده کرد که نتایج خطرناکی به بار آورد. عامل سرعت در فناوری اطلاعات و ارتباطات چیزی در حدود میکروثانیه است؛ که باعث می شود اطلاعات غیرقابل مشاهده با چشم غیرمسلح، تحت کنترل نرم افزار تهیه شده توسط افراد جابجا گردد. در چنین فضایی اعمال غیرقانونی و

مخرب، آنقدر سریع صورت می‌گیرد که می‌تواند غیرقابل شناسایی باشد هرچند شناسایی آن غیر ممکن نیست.

اهداف و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق

تحقیق در موضوع پول الکترونیکی و بررسی در جوانب آن از نقطه نظرات کاربرد، جنبه های حقوقی در بروز مشکلات، اطلاع رسانی به مزایا با التفات به محسنات بیشتر آن در بستر توسعه اقتصاد ضرورت دارد. در موضوع پول الکترونیکی و مطالب پیرامون آن آنچه در منابع داخلی و خارجی اغلب مشاهده می‌شود مقالات علمی بوده و کتاب و منابع سنگین علمی بندرت مشاهده می‌شود و در این پایان نامه سعی شده است با نگاهی به تاریخچه و چگونگی پیدایش پول و علل و انگیزه های نیاز بشر به داشتن پول به عنوان معیار سنجش ارزش کالاهای مورد مبادله و معامله، تحولات پیش آمده در تبدیل آن به نوع مدرن با توجه به نیازمندیهای اقتصادی در تجارتهای بین المللی و بررسی ماهیت حقوقی پول الکترونیکی در تجارت و بانکداری نوین پرداخته شود.

روش تحقیق

روش تحقیق در این رساله از متد مختلف: تاریخی، توصیفی، همخوانی و در خاتمه تحقیق شناسائی علل و علتهاست. نوع تحقیق بنیانی بوده و در جمع آوری منابع تحقیق با توجه به محدود بودن منابع کتابخانه ای علاوه بر استفاده از تعدادی کتب علمی مرتبط، اغلب از منابع الکترونیکی و مقالات و نوشتارهای موجود در فضای اینترنت بهره برداری شده است.

پایان نامه با موضوع «بررسی حقوقی پول الکترونیکی»

فصل اول آن با عنوان «کلیات در تعاریف» در سه گفتار آغاز شده است. گفتار اول، تاریخچه پول سنتی و الکترونیکی که در دو مبحث جداگانه تبیین گردیده و سپس در گفتار دوم، مفهوم این دو گونه پول و در گفتار سوم، اقسام پول الکترونیکی مطالبی به تفصیل بیان شده است.

فصل دوم با عنوان «عناصر، ویژگیها، ماهیت حقوقی، سوءاستفاده و جرائم مربوط به پول الکترونیکی» در سه گفتار؛ ابتدا گفتار اول، ویژگیهای فنی و اقتصادی پول الکترونیکی در دو مبحث جداگانه تبیین شده و سپس در گفتار دوم، عناصر قانونی را با موضوعات؛ ناشر «صادرکننده»، دارنده «مالک» و موضوع پول الکترونیکی مورد بحث قرار داده ام. در مبحث دوم از این گفتار، ماهیت حقوقی پول الکترونیکی بیان شده است. در گفتار سوم از این فصل، ابتدا ادله الکترونیکی و اثبات آن در پول الکترونیکی و سپس سوءاستفاده از پول الکترونیکی و جرایم مربوط به آن مورد بحث قرار گرفته است.

فصل سوم در «شرایط صدور و آثار حقوقی پول الکترونیکی» در دو گفتار؛ به شرح، گفتار اول: شرایط صدور و خلق «ایجاد» پول الکترونیکی در نظامهای ملی و بین المللی در محورهای: ۱. مجوز نشر ۲. داشتن پشتوانه «وثیقه، تضمین، سپرده» ۳. رعایت ضوابط مربوط به سپرده ها ۴. رعایت ضوابط مربوط به ارز؛ و گفتار دوم با بحث در آثار حقوقی پول الکترونیکی در روابط: صادرکننده و دارنده، دارنده و انتقال گیرنده «ذینفع»، ذینفع و صادرکننده خاتمه یافته است.

سیر پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات و نوآوری های حاصل از آن موجب افزایش چشمگیر بهره وری و پیدایش انواع جدیدی از کالاها و خدمات شده است. با بهبود روزافزون قدرت، ظرفیت و قیمت تجهیزات میکرو الکترونیکی، امکان استفاده از این فناوری برای همه میسر شده است. امروزه ما در دنیایی

زندگی می‌کنیم که پردازش اطلاعات در آن ارزان و هزینه‌های ارتباط تلفنی رو به کاهش است و جهان بطور فزاینده‌ای در تبادل و تعامل می‌باشد. اکنون دنیایی که در آن زندگی می‌کنیم سرشار از قطعات ریز و درشت الکترونیکی شده است. مظاهر زیبای طبیعت آرام آرام از زندگی انسان عصر جدید رخت برپسته و ساختمانهای سربه فلک کشیده فولادی و بتونی، بشر شهرنشین را به زندانیان شادمان مدرنیسم تبدیل کرده است. پیرامون زندگی هر بشر امروزی رایانه‌های شخصی، سیستمهای متعدد از تلفن ثابت و همراه، دستیاران دیجیتالی^۱، رایانه‌های کیفی پرتابل، خودپردازهای بانک، انواع و اقسام کارتهای اعتباری، کارتهای هوشمند، دستگاههای کنترل از راه دور، دزدگیر بیسیم، وسایل آشپزخانه تمام دیجیتالی، سیستمهای ماهواره‌ای، موقعیت یاب دیجیتالی^۲، ابزارهای لیزری و میکروویو، سیستمهای رادیویی و تلویزیونی (انتقال صدا و تصویر) و دهها نوع دیگر از این قبیل وسایل و ابزار مدرن، تلنبار شده است.

توسعه فناوری اطلاعات، آثار و تبعات مثبتی در عرصه‌های مختلف اقتصادی و جوامع بهره‌بردار از این فناوریها گذاشته است. تجارت نوین، نیازمند ابزارها و زیرساخت‌های مناسبی برای گسترش فرآیندهای اقتصادی است. یکی از مهمترین شاخص‌ها در مراودات تجاری، بانکها هستند. بانکها با برقراری ارتباطات تنگاتنگ و نزدیک با مردم نقشی کلیدی را در عرصه تجاری بازی می‌کنند و به همین دلیل همیشه در تلاش هستند تا برای پیشی گرفتن از رقیبان؛ خدمات خود را در ابعاد کمی و کیفی گسترش دهند.

ورود بانکها به عرصه بزرگ فناوری اطلاعات این امکان را برای آنها فراهم آورد تا جهش‌های چشمگیری برای ارائه و گسترش خدمات خود داشته باشند. آنها با استفاده از ابزارهای ارتباطی و اطلاعاتی هر روز شیوه‌های جدیدتری را به مشتریان خود معرفی می‌کنند تا مشتری سریع‌تر و بهتر از گذشته خدمات مورد نیازش را دریافت کند. در واقع فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به بانکها در رسیدن به شعار همیشگی «مشتری محوری» کمک بزرگی کرده‌اند.

^۱) PDA
^۲) GPS

فصل اول

کلیات

✚ گفتار اول: تاریخچه پول سنتی و الکترونیکی

الف) پول سنتی ب) پول الکترونیکی

✚ گفتار دوم: مفهوم پول

الف) پول سنتی ب) پول الکترونیکی

✚ گفتار سوم: اقسام پول الکترونیکی

گفتار اول

تاریخچه پول سنتی و الکترونیکی

الف) تاریخچه پول سنتی

۱. تاریخچه پول در جهان

در گذشته دیرین برای تداوم حیات، نیاز هر فرد با تلاش فردی (شکار - تولید و ...) تأمین می‌شد، ولی با گذشت زمان هرگز به تولید شخصی قانع نبود و اگر در آن روز بشر نمی‌توانست با زور هرچه می‌خواهد به چنگ آورد، ناگزیر حاضر می‌شد از راه معاوضه جنس با جنس (معاوضه مستقیم کالا با کالا) نیازهای عادی زندگی را فراهم کرده و از این راه امرار معاش کند.

بشر در شیوه ابتدائی زندگی خود، که غالباً قبیله‌ای زندگی می‌کرد، خودکفا بود؛ به همین جهت نیازی به مبادله و پول نبود. البته قبایلی وجود داشتند که با مازاد نیاز مواجه شده و تصمیم به مبادله مازاد کالاهای خود با اجناس دیگر می‌گرفتند، این نوع مبادله عموماً به صورت پایاپای صورت می‌گرفت که اصطلاحاً به آن مبادله (Barter) یا تهاتری گفته می‌شود. با گذشت زمان، به علت پاره‌ای مشکلات، پیشینیان بر آن شدند که وضعیت نظام مبادلاتی را مناسب‌تر کنند. آنها ابتدا کالائی را به عنوان واسطه در مبادله تعریف کردند که ارزش خاص خود را حفظ کند (نمک، صدف، ماهی خشک شده و...). این کالاها به عنوان پول استفاده می‌شدند؛ بعدها فلزات جایگاه واسطه میان دو کالا را بر عهده گرفتند. به مرور، طلا و نقره به علت فاسد نشدن در طول زمان و قابلیت تقسیم، به عنوان برترین پول فلزی در جهان حکمفرما شد. طلا و نقره دارای امتیازات بسیار زیادی بودند که باعث مقبولیت جهانی آنها شد.^۱

^۱ احمدعلی، یوسفی؛ هیئت پول، قم، پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص: ۳۴.

اغلب اقتصاددانان تاریخچه پیدایش پول مسکوک، را به سده هشتم قبل از میلاد نسبت می‌دهند؛ اما بنا به روایتی که در کتاب عیون اخبارالرضا از امیرالمؤمنین (ع) نقل شده، نمرود بن کنعان بن نوح اولین کسی بود که طلا و نقره را به عنوان پول رواج داد. در طی زمان، تجار به دلیل عدم امنیت در سفر و تنوع آلیاژهای استفاده شده در سکه‌ها - که تشخیص آنها در حیطه کاری صرافان بود، - به جای انتقال طلا و نقره از محلی به محل دیگر، آنها را نزد شخصی به نام صراف به امانت می‌گذاشتند و از او یک رسید مبنی بر امانت حجم طلا و نقره دریافت کرده و در شهر دیگر از صرافی که قابل اعتماد صراف اول بود طلا و نقره را دریافت می‌کرد. در این صورت دیگر لازم نبود مسکوکات طلا و نقره را با خود حمل کرده و از شهری به شهر دیگر ببرد و نیز از دستبرد راهزن‌ها در امان می‌ماند. با اعتمادی که به این رسیده‌ها پیدا شده بود آنها دست به دست می‌چرخیدند و پول فلزی دست نخورده در صندوق صراف باقی می‌ماند.^۱

پول از قدمتی هزاران ساله در تمدن بشری برخوردار است و از عوامل اقتصادی و غیراقتصادی؛ نظیر باج و خراج، دادوستد، مبادلات پایاپای و آداب و رسوم مذهبی نشأت گرفته است.^۲

پول یکی از موضوعات بسیار مهمی است که در طی چهارده قرن دچار تغییرات بسیاری شده و ماهیت پول امروز، اساساً متفاوت از ماهیت پول چهارده قرن پیش است.

پی بردن به ضرورت پیدایش و تحولات پول، در شناخت آن حائز اهمیت است. بشر به تدریج و در جریان زندگی اجتماعی پی برد که برآوردن نیازهایش در همه زمین‌ها به صورت فردی امکان پذیر نیست و طبعاً برای برآوردن یکی از نیازهای مهم خود که نیاز اقتصادی بود نظام مبادله کالاهای خود با کالاهای دیگران و به عبارت دیگر مبادله کالا به کالا یا معامله پایا پای را ابداع کرد، اما این روش مبادله مشکلاتی به همراه داشت.^۳

از جمله اینکه:

۱. کسی که جنسی را برای مبادله می‌آورد می‌بایست کسی را پیدا می‌کرد که خواهان آن جنس باشد. مثلاً: شکارچی، گوشت را با سلاح عوض می‌کرد.
 ۲. عرضه کننده نیز می‌بایست طالب کالایی باشد که طرف مقابل برای مبادله آورده بود.
- انسان از ابتدای خلقت تاکنون روشهای تجاری متفاوتی را تجربه کرده است. در ابتدا سیستم تبادل کالا رایج شد. در بعضی تمدن‌ها سیستم کالای محبوب به وجود آمد. در

^۱ محمد، طبیبان، اقتصاد کلان، تهران، بازتاب، چاپ اول، ص ۲۲۱.

^۲ دیوید گلین (David Glyn)، تاریخچه پول از زمان معاصر تاکنون، ۱۹۹۶ م

^۳ باقر، قدیری اصلی، پول، مرکز نشر سپهر، تهران ۱۳۶۶ هجری شمسی، ص: ۶-۷

سرزمینی که گندم غذای اصلی مردم آن بود، شکارچی گوشت را با گندم و گندم را با سلاح تعویض می کرد .

۳. اگر طرفین معامله همدیگر را می یافتند، وسیلهٔ سنجش و معیار ارزشی که کالای طرفین را بتوان با آن ارزشیابی کرد و برابر هم قرار داد وجود نداشت برای مبادلهٔ یک رأس اسب با گوسفند، نظام روشنی برای متساوی کردن قیمت‌ها وجود نداشت. مثلاً نمی توانست اسب را به ده قسمت تقسیم و یک قسمت آن را که معادل یک رأس گوسفند بود معاوضه کند.

۴. به این ترتیب، مثلاً یک گاو با اسب، وقتی قابل مبادله بود که واگذارنده متقابلاً احتیاج به ده رأس گوسفند داشته باشد.

این مشکل در مسائلی که کالایی و مادی نبودند؛ نیز وجود داشت. مثل دستمزد خدمات طبی، با توجه به مشکلات مذکور، ضروری بود که این نظام مبادله عوض شود و جای خود را به نظام دیگری بدهد که در آن، مبادله به راحتی صورت گیرد. به همین دلیل؛ اول کالاهایی که بیشتر مورد نیاز بودند معیار سنجش قرار گرفتند.

پول اولیه در شکل‌های مختلفی نظیر صدف^۱، دندان احشام و نهنگ و سپس مسکوکات ظاهر شده است . در هندوستان صدف، در ایران غلات و در حبشه بسته های فلفل و نمک معیار سنجش بودند. اما در این نیز مشکلاتی به همراه داشت، بعضی مواد فاسد می شدند و برخی مکان وسیعی را اشغال می کردند و حمل و نقل آنها نیز مشکل بود. از این رو متولیان امور در جستجوی واحد ارزشی برآمدند که هم ارزش بیشتری داشته باشد و هم حجم کمی را اشغال کند تا اینکه، فلزاتی مانند: طلا و نقره که دارای چنین خواصی بودند به عنوان وسیلهٔ مبادله انتخاب شدند.^۲

بالاخره در زمانهای بعد، رفته رفته ضرب سکهٔ طلا و نقره توسط حکومت‌های مختلف مرسوم شد و حکومت‌های اسلامی نیز چنین سکه‌هایی ضرب می کردند. پس از آن دوره ای می رسد که حکومتها بنا بر تحولات و مقتضیاتی، ناگزیر به انتخاب واحد پولی می شدند تا این که به تدریج ضرب سکه به صورت امروزی رواج یافت که در آن؛ خود فلز دارای ارزش ذاتی نیست، بلکه ارزش خود را به طور اعتباری از قدرت اقتصادی و سیاسی حکومت وقت ضرب کننده، کسب می کند.

۱ پیشتر در بخشهایی از قاره های آسیا و آفریقا از صدف (cowrie shell) به جای پول استفاده می شد.

۲ باقر، قدیری اصلی، پول، مرکز نشر سپهر، تهران ۱۳۶۶ هجری شمسی، ص: ۸.

بدون شک اختراع پول اولین انقلاب در زمینه تجارت بود. ارزش آن مشخص بود، حمل آن آسانتر بود، فاسد نمی شد و همه طالب آن بودند. پول وسیله ای شد که مردم در قبال فروش کالاها و خدمات خویش می پذیرفتند، متقاضی دریافت و قبول آن بودند.

هر چند ابداع پول کاغذی را به چینیان نسبت می دهند و تاریخ آن را به حدود قرن هشتم میلادی باز می گردانند. لکن، اولین انتشار رسمی و عمومی اسکناس توسط پالمستراخ، بانکدار سوئدی و مؤسس بانک استکهلم، حدود سال ۱۶۵۰ میلادی صورت گرفت. او بدون آن که خود را موظف سازد که تمام سکه های مشتریان را در صندوق ذخیره کند، رسید سپرده های مسکوک را به اوراق اعتباری تبدیل و سپس برای اولین بار نوعی اسکناس منتشر کرد که آن را به جای قبوض سپرده به جریان انداخت. تا این که در سال ۱۶۹۴ میلادی پارلمان انگلستان اجازه تأسیس بانک نشر اسکناس را صادر کرد.^۱

۲. تاریخچه سکه در ایران^۲

داریوش هخامنشی (۵۲۲-۴۸۶ ق. م) اولین کسی بود که به ضرب سکه در ایران اقدام نمود.

در دنیای قدیم و قبل از بوجود آمدن سکه، معاملات مردم از طریق مبادله کالا (پایپای) صورت می گرفته و پایه، مقیاس و میزان مبادله کالا، چهارپایان بوده اند. بر روی نقاشی ها و حجاری های قدیم، صحنه های مبادلات و دادو ستد که بوسیله معاوضه صورت می گرفته است مشاهده می شود. در دوران پیدایش فلزات مختلف مانند: مس، برنز، طلا و نقره اشیایی به اشکال مختلف مانند حلقه و میله، قطعات محدود یا چهارگوش و یا به صورت تبر و کارد تهیه می نمودند که وسیله معاوضه در معاملات قرار می گرفت. در مورد پیدایش سکه روایات مختلفی است اولین انسان هایی که به ضرب سکه اقدام نمودند لیدی ها بودند. قدیمی ترین سکه های لیدی ها به شکل قطعه پهن نامنظمی است که از مخلوط نقره و طلا تهیه می شده است.

در سال ۵۴۶ کوروش هخامنشی کشور لیدی را تسخیر نمود. با اینکه وی متوجه لزوم سکه و تأسیس ضربخانه شده بود ولی مرگ به او این فرصت را نداد.

لذا داریوش هخامنشی (۵۲۲-۴۸۶ ق. م) اولین کسی بود که به ضرب سکه در ایران اقدام نمود.

^۱ باقر، قدیری اصلی، پول، مرکز نشر سپهر، تهران ۱۳۶۶ هجری شمسی، ص: ۱۹۱-۱۹۲.

^۲ سکه شناسی، مقاله، نشانی الکترونیکی: <http://hamshahronline.ir>

از آن به بعد در دوره های مختلف تاریخی سکه های متفاوت در این سرزمین ضرب گردیده است که که نقوش آنها بیانگر بسیاری از وقایع و آداب و رسوم مربوط به دوره خود می باشند. به عنوان مثال سیمای پادشاهان، انواع تاج ها، تزئینات لباس، آرایش مو و چهره، خط و تحول آن، القاب شاهان، قدرت زمان سلطنت آنها و همچنین نام شهرهای مرکزی که در آنجا ضربخانه وجود داشته کمک شایانی به محققان و پژوهشگران تاریخ نموده است .

نحوه ضرب سکه به این صورت بود که قطعاتی از فلز، طلا، نقره یا مس را با وزن معینی در بین هر دو روی سکه قرار داده و با چکش، ضربه ای محکم و کنترل شده بر آن وارد می کردند تا فلز مورد نظر تبدیل به سکه شود. قالب سکه نیز از نوعی فلز محکم یا پولاد تهیه می شد .

۳. تاریخچه اسکناس در جهان

اسکناس یکی از مخترعات مردم چین است و آن در این مملکت از اواخر قرن دهم میلادی معمول شده است و اول کسی که به انتشار آن پرداخته «تایی تسو» نخستین امپراتور سلسله معروف «سونگ» است که در ۹۶۰ میلادی برابر ۳۴۹ هجری قمری تاسیس یافته و افراد آن در چین جنوبی سلطنت می کرده اند.

دویست سال بعد از وضع پول کاغذی در چین، چون در تکثیر آنها راه افراط رفته و علاوه بر پایتخت در بلاد دیگر نیز به این کار دست زده بودند قیمت پول های کاغذی تنزلی فاحش کرد و به کلی از اعتبار سابق افتاد، پادشاه مغول «قوبیلای قاآن» برادر «هولاکوخان» نیز پول کاغذی یا اسکناس را رایج نموده است که آن را چاو می نامیدند، «مارکوپولو» و «ابن بطوطه» سیاح مراکشی که تقریباً هر دو در یک زمان چین را سیاحت کرده اند در سفرنامه های خود پول کاغذی را وصف کرده اند در فرهنگ معین آمده است:

۱- اسکناس نوعی کاغذ بهادر است که بهای وی بر روی آن نوشته شده و برای خرید و فروش به کار می رود (پول کاغذی)

۲- اسکناس کاغذ رایجی که بانک مرکزی به جای مسکوک طلا و نقره در دسترس مردم می گذارد و معادل آن پشتوانه ای در خزانه خود و تحت نظر اولیای دولت نگاه می دارد، در اصطلاح حقوقی اسکناس سفته ای است به عهده بانک که به رؤیت و در وجه حامل است و مشمول مرور زمان نمی شود و سودی هم به آن تعلق نمی گیرد. بانکی که اسکناس صادر می کند معادل مبلغی روی آن ذکر شده مدیون می باشد و متعهد است که آن را به فلزی که رواج قانونی دارد تبدیل کند. در زمان انقلاب فرانسه مجلس ملی آن کشور قانونی وضع کرد که به موجب آن کلیه اراضی متعلق به دولت به تصرف دولت در آمد و ملی گردید. به وثیقه اراضی مزبور دولت پول کاغذی منتشر کرد که (آسینیا) نامیده می شد و مفهوم آن این بود که کاغذهای

مزبور به امضای دولت رسیده و تضمین شده است. چندی بعد که در روسیه هم پول کاغذی رواج گرفت لغت فرانسوی آسینیا برای پول کاغذی انتخاب شد و با مختصر تحریفی در تلفظ آن اسکناس شد این لغت اسکناس در زمان فتحعلی شاه به ایران وارد شد و نام پول کاغذی اسکناس گردید در قرن هفتم هجری یک نوع پول کاغذی در ایران متداول گردید که آن را (چاو) می گفتند اسکناس به صورت امروزی از سیصد سال قبل در اروپا مرسوم شد و امروز قسمت عمده پول اغلب کشورها را اسکناس تشکیل می دهد.

۴. تاریخچه اسکناس در ایران^۱

در ایران تا سال ۱۸۸۹ میلادی که بانک شاهنشاهی تشکیل شد پول رایج کشور مسکوک نقره و طلا بود در آن سال به موجب فصل سوم امتیازنامه بانک نشر اسکناس در سرتاسر ایران منحصرأً به بانک شاهی ایران تعلق گرفت و به موجب همین فصل مقدار آن نبایستی از هشتصد هزار لیره انگلیسی تجاوز کند. در سال ۱۸۹۰ اسکناس جدید بانک با سرلوحه فارسی و علامت شیر و خورشید و عکس ناصرالدین شاه و ذکر ارزش آن نشر شد مجموعاً بانک شاهنشاهی چهل سال در ایران اسکناس منتشر کرد تا این که در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۰۹ حق انتشار اسکناس از آن بانک سلب و در مقابل دویست هزار لیره به بانک ملی ایران واگذار گردید. اسکناس بانک ملی ایران در سال ۱۳۱۰ رواج یافت و اولین اسکناس با عکس رضاشاه و امضای «دکتر لیلند نبلات» (مدیر کل بانک) و دکتر «علامیر» (بازرس دولت) به جریان گذاشته شد (مصاحب) پول کاغذی را در سال ۶۹۲ هجری در ایران تقلید کرده اند. این پول کاغذی را (چاو مبارک) خواندند که بر بالای این اسکناس کلمه شهادتین را نوشته بودند به قول رشید الدین فضل الله و به قول و صاف در ماه ذی القعدة سال ۶۹۳ اول بار چاو در تبریز منتشر گردید که موجب حوادثی گردید که در کتابهای تاریخ مذکور است. تقلید دیگری در هند توسط «سلطان محمد تغلق شاه» (۷۵۲-۷۲۵) انجام گرفت. ولی این سلطان بخشنده جاه طلب که دخلش به خرجش نمی رسید به خیال افتاد که به جای چاو کاغذی (مس) را عوض زر و سیم رایج سازد ولی سکه مسی نتوانست جای طلا و نقره را بگیرد و پس از چندی مورد قبول مردم واقع نشد و از اعتبار افتاد اولین پول کاغذی یا اسکناس در سال ۱۳۰۷ قمری به توسط بانک شاهنشاهی در ایران انتشار و نام اسکناس یافت. آخرین اسکناسی که در ایران منتشر شده اسکناس ۵۰ هزار ریالی است که اخیراً رایج گردیده است.

^۱ تاریخچه اسکناس در ایران ، مقاله، نشانی الکترونیکی: <http://www.aftab.ir>

اسکناس در زبان فرانسه Assigna نامیده می شود که به معنی تضمین پرداخت وجه از طرف دولت بوده است. روسها به آن آسیگنای می گفته اند که این کلمه در زمان حکومت فتحعلی شاه قاجار در ایران بصورت اسکناس در آمد.

قدیمی ترین اسکناس شناخته شده در ایران، اسکناس یک درهمی، منقش به «لااله الاالله و محمد رسول الله» «ص» می باشد که در زمان فرمانروایی «کی تون» مغول به سال ۶۹۳ هجری قمری در تبریز به چاپ رسیده و به نام چاو مبارک موسوم بوده است.

اولین بانکی که اسکناسهای ایران را چاپ می کرده، بانک جدید شرق بود که مرکزش در لندن و در آسیا عملیات بانکی داشته است. اسکناس های چاپ شده توسط این بانک در بانک بازرگانی ایران انتشار می یافت. مبلغ این اسکناسها از ۵ قران به بالا بوده است.

در سال ۱۲۶۷ هجری قمری امتیاز نشر اسکناس از بانک جدید شرق به بانک شاهی انتقال یافت. بانک شاهی حق انتشار اسکناس یعنی توزیع آن را داشته و چاپ توسط بانک جدید شرق صورت می گرفته و سیاست های پولی نیز بعهده همین بانک بود.

در سال ۱۲۵۸ هجری شمسی، نمایندگان نخستین مجلس شورای ملی خواستار تأسیس بانک ملی شدند.

سال ۱۳۰۶ شمسی بانک ملی به تصویب می رسد و در ۱۷ شهریور ۱۳۰۷ شروع به کار می کند. از جمله سیاست های این بانک خارج ساختن کنترل اقتصاد پولی ایران از دست خارجی ها بود.

سال ۱۳۱۰ شمسی اسکناس های چاپ شده قبلی از جریان خارج شدند. به موجب ماده: ۵ قانون اصلاح (قانون واحد و مقیاس پول) حق انحصاری انتشار اسکناس به مدت ۱۰ سال به بانک ملی واگذار شد. از آن پس تعیین نوع طرح و مبلغ، نوع اسکناس و تعداد آنها را بانک ملی تعیین می کرده و در لندن چاپ می شد.

نشر اسکناس از سال ۱۳۳۹ از بانک ملی به بانک مرکزی سپرده شد. سازمان تولید اسکناس از سال ۱۳۵۱ تأسیس و طرح تأسیس چاپخانه ای برای چاپ اسکناس تهیه شد.

سال ۱۳۶۱ ساختمان چاپ اسکناس تکمیل و چاپ اسکناس به صورت آزمایشی با چاپ اسکناسهای ۲۰۰ ریالی بطور رسمی در ایران آغاز شد.

در سال ۱۳۶۷ با راه اندازی دو خط تولید دیگر، خط تولید اسکناس به ۴ واحد رسید و از آن پس تمامی اسکناسهای جمهوری اسلامی ایران در داخل چاپ می شود.

در سال ۱۳۶۸ با توجه به واردات کاغذهای مورد نیاز از خارج، طرح ساخت کارخانه تولید کاغذ اسناد بهادار مطرح می شود.

در سال ۱۳۷۶ عملیات اجرایی پروژه کارخانه تولید کاغذ اسناد بهادار آغاز می شود. در سال ۱۳۸۱ این کارخانه پس از پشت سر گذاردن تولیدات آزمایشی به بهره برداری کامل رسید. و اکنون با لطف الهی و تلاش مسئولان و همت مردان این خاک تمامی مراحل تهیه و تولید اسکناس در داخل کشور انجام شده و افتخاری به افتخارات ملی افزون گشته است.

۵. نشر اسکناس

مدیریت بانک در ایران را ایران شناسان بنام «نظیر هوتم شیندلر» و «ژوزف رابیو» بر عهده داشتند. با ابتکار «رابیو» بانک شاهنشاهی اقدام به چاپ اسکناس‌های کوچک کرد و هم از این راه وارد زندگی روزمره مردم شد و سود سرشاری کسب کرد. اسکناس در آغاز قرار بود با پشتوانه طلا چاپ شود، اما بعدها با پشتوانه نقره به چاپ رسید و نیز می‌بایست پشتوانه طلا برابر هفتاد درصد اسکناس‌های در گردش باشد که بعدها به رقم پنجاه درصد و پس از آن به سی درصد تبدیل شد؛ که در حقیقت هفتاد درصد اسکناس‌ها بدون پشتوانه بود، که این کار سود سرشاری برای بانک در بر داشت .

ب) تاریخچه پول الکترونیکی

فواید استفاده از پول به اندازه ای بود که حتی تا چند دهه قبل کمتر کسی انتظار یک انقلاب دیگر را داشت. اما این انقلاب رخ داد: و پول الکترونیکی^۱ نسل جدیدی را به تاریخ پول افزود. پیشرفت فن آوری اطلاعات، موجب تغییر شکل دادوستد گردید و با گسترش تجارت الکترونیکی، پول نیز به عنوان وسیله پرداخت، دوران گذر خود را به سمت پول جدید، یعنی پول الکترونیکی می گذراند.

در سال ۱۳۵۰ "بانک تهران" با در اختیار گرفتن بین هفت تا ۱۰ دستگاه خودپرداز (ATM) در شعبه‌های خود نخستین تجربه پرداخت اتوماتیک پول را اجرایی کرد. این دستگاه‌ها وظیفه پرداخت اتوماتیک پول را تنها در همان شعبه نصب شده برعهده داشتند. از آن زمان روند گسترش پول الکترونیکی به صورت بسیار کند آغاز شد تا اینکه در سوم خرداد ماه سال ۱۳۸۳ هجری شمسی دولت برای اولین بار به صورت مستقیم وارد میدان گردید و طی مصوبه‌ای خواستار عملیاتی شدن خدمات پول الکترونیکی تا پایان سال ۸۳ شد.^۲

سیر تکامل پول به چهار گروه عمده تقسیم می شود:^۳

- 🏠 **گروه نخست:** «به کارگیری اشیاء به عنوان پول» مشتمل بر نسل اول (تجارت مبادلات پایاپای) و نسل دوم (تجارت اشیای گرانبها)؛
- 🏠 **گروه دوم:** «استفاده از اسکناس و مسکوک کشورها به عنوان پول» مشتمل بر نسل سوم (مسکوکات) و نسل چهارم (اسکناس)؛
- 🏠 **گروه سوم:** «به کارگیری مطالبات به عنوان پول» مشتمل بر نسل پنجم (حسابهای سپرده)، نسل ششم (Plastic Money)^۴ و نسل هفتم (پرداخت‌های الکترونیکی^۱ و انتقال الکترونیکی وجوه)^۲؛

¹ Electronic Money

^۲ "پول الکترونیکی حلقه گم شده توسعه تجارت الکترونیکی"، مقاله، منبع: Itanalyze بر گرفته از سایت:

<http://irweb.ir/Fa/Default.aspx?content=Article>

^۳ ام. استاثوپولوس (M. Stathopoulos)، روشهای نوین معاملات مالی و آثار آن در پول، گزارشهای عمومی و ملی. نشریه Kluwer Law International (۱۹۹۵ م) شماره یک، صفحات: ۱-۳.

^۴ (Plastic Money) به کارتهای اعتباری (credit card) و کارتهای برداشت از حساب (debit card). توضیح: [debit card] برداشت به میزان موجودی حساب و نه بیش از آن، اطلاق می شود و با پول نقد و چک متفاوت است. و (credit card) امکان برداشت بیش از موجودی حساب را برای دارنده آن فراهم می سازد و از این رو، کارت اعتباری گفته می شود.]

 گروه چهارم: « بکارگیری ارتعاشات الکترونیکی به عنوان پول » مشتمل بر نسل هشتم (کارت‌های هوشمند) و نسل نهم (مسکوکات دیجیتالی).

سیر تکامل تدریجی و مداوم پول از بسیاری جهات با رشد تجارت و بازرگانی جهانی ارتباط داشته است. چنانکه با آغاز انقلاب صنعتی حجم تجارت داخلی و خارجی به شدت افزایش و مبادلات پولی و نظام‌های پرداخت نیز به سرعت توسعه یافته است.

از دهه ۹۰ میلادی، هنگامی که گسترش و پذیرش اینترنت از سوی تاجران و فروشندگان صورت گرفت؛ مردم در انتظار برچیده شدن پول و حساب و کتاب‌های فیزیکی و دستی در آینده ای نه چندان دور بودند.^۳

اما وقتی فعالیت تجارت الکترونیکی در سال ۲۰۰۰ میلادی با کاهش قابل توجهی مواجه شد، بعضی از کارشناسان بر این عقیده تأکید کردند که پول دیجیتال رؤیایی بیش نخواهد بود ولی ادامه روند، حرکت موفقیت آمیز پرداخت آنلاین و پذیرش پول الکترونیکی از سوی ۱۵ میلیون نفر از مردم ژاپن؛ به جهانیان آموخت که زمان استفاده از اسکناس‌های کاغذی رو به پایان است.

اوج جنبش پول الکترونیک به اواسط دهه ۹۰ میلادی برمیگردد، در آن زمان بود که مردم رفته رفته به سیستم بانکداری الکترونیک و استفاده از کارت‌های اعتباری علاقه مند شدند. گرایش مشتریان آنلاین نسبت به تبدیل شدن پول سنتی به پول دیجیتال شبیه به یک انقلاب بزرگ برای تجارت جهانی است.^۴

پول الکترونیکی تجارت منطقه ای را به تجارت جهانی تبدیل کرد. فروشگاه‌هایی که تا به حال اجناس خود را تنها در شهر خود به فروش می رساند، حالا از آن سوی دنیا سفارش می گیرد و مبلغ آن را در چند ثانیه دریافت می کند .

¹ Electronic Payment (EPs)

² Electronic Fund Transfers (EFTs)

^۳ روزنامه تقاهم، تاریخ: « ۱۳۸۶/۹/۲۲ » به نشانی الکترونیکی

<http://www.tafahomnews.com/Sections-req-viewarticle-artid-2546-page-1.html>

^۴ روزنامه تقاهم، تاریخ: « ۱۳۸۶/۹/۲۲ » به نشانی الکترونیکی

<http://www.tafahomnews.com/Sections-req-viewarticle-artid-2546-page-1.html>

گفتار دوم

مفهوم پول

تعریف پول

پول از کلمه‌ی یونانی **Obolos** گرفته شده و آن سکه‌ای بود برابر یک ششم درهم یا دراهم. «کریستین سن» معتقد است کلمه "پول" در زمان اشکانیان به ایران راه یافته است. "سکه" نام دستگاه آهنینی بود که برای مهر زدن بر پول‌هایی که در میان مردم رایج و با آن معامله می‌کردند، به کار می‌رفت. بعدها آن را اثر مهری می‌نامیدند که روی سکه‌ها حک می‌شد. بنابراین "سکه" عبارت است از یک قطعه فلز به وزن معین که روی آن علامت رسمی دولت، یا حکومتی که عیار و وزن آن و ارزش آن را تعهد می‌کند، قید شده است.

واقعیت پول چیست؟

اگرچه تا کنون اقتصاددانان تعریف جامع و مانعی از پول، که بتواند همه ویژگی‌ها و وظایف پول را پوشش دهد، ارائه نکرده‌اند، اما می‌توان با کمی اغماض پول را به عنوان وسیله‌ای برای دادوستد که مورد قبول عموم افراد جامعه باشد، تعریف کرد.

پول همان وسیله مبادله قانونی در هر کشور خاص است. به عبارت دیگر وسیله مبادله رایج و قانونی و در گردش هر کشور را پول می‌گویند؛ که می‌تواند پول نقد، انواع چک و حواله‌های بانکی را نیز شامل شود.

پول در حالت کلی دارای وظایف سه‌گانه زیر است:

۱. نقش مبادله‌ای؛
۲. معیار سنجش ارزش؛
۳. داشتن قابلیت حفظ ارزش.

انواع پول

پول در حالت کلی انواع زیر را در بر می‌گیرد:

۱. پول معیار (Standard money): پول معیار، پول اصلی نظام پولی یک کشور است؛
۲. پول کالایی (Commodity money): در این پول، ارزش ماهوی (Intrinsic value) پول برابر ارزش اسمی آن است؛
۳. پول اعتباری (taken money): ارزش اسمی آن بیش از ارزش ماهوی آن است؛
۴. پول جزئی (Factional money) یا Subsidiary coinage که مبلغ آن جزئی از پول اعتباری بوده و واحد کامل آن نیست؛
۵. پول عاملی (Represent active money) که به نوعی از پول کاغذی اطلاق می‌شود که پشتوانه آن صددرصد پول فلزی است؛
۶. پول امانی (fiduciary money) یا پول متکی به اعتبار credit money که پول کاغذی است ولی ناشر (بانک یا هر سازمان دیگری) قول پرداخت بابت آن را در پشت پول ثبت می‌کند؛
۷. پول بدون پشتوانه (fail money): به پولی اطلاق می‌شود که ارزش آن از طرف دولت معین می‌شود و این ارزش هیچ ارتباطی با ارزش ماهوی ندارد؛
۸. پول قانونی (legal tender): پولی است که دارای رواج قانونی است.^۱

الف) پول سنتی

از همان سالهای ایجاد تمدن بشری؛ پول سنتی در قبال مبادلات، تهیه کالاها و فروش خدمات، بعنوان معیار سنجش قابل قبول و استاندارد بکار می‌رود و از همان ابتدا در اشکال مختلف^۲ ظاهر شده است و چنان در زندگی اقتصادی بشر از اهمیت والایی برخوردار بوده که برخی آن را از مهمترین اختراعات بشری یاد کرده‌اند.^۳ از طرفی استفاده از انواع مسکوکات؛ در ادوار مختلف، هر یک نشان از تمدن خاص و بیانگر علایق آنان و ارزش و احترام به عقاید، مذاهب، رهبران دینی یا پادشاهان که در دوران حکومتی از زندگانی خود، دارای اثرات مختلف بوده‌اند.

با افزودن نسل جدید به تاریخ پول و حذف پولهای سنتی (اسکناس و مسکوکات) و گسترش تجارت دیجیتالی و تولد پول الکترونیکی در عرصه مبادلات اقتصادی، و تبدیل پول فیزیکی به نشانه‌های

۱ فیروزه خلعت‌بری؛ مجموعه مفاهیم بانکی و بین‌المللی، تهران، شباویز، چاپ اول، ص ۳۳۲ و ۳۳۳.

۲ رجوع به گفتار اول از فصل اول: تاریخچه پول سنتی و الکترونیکی

۳ مقالات ارسالی به سایت آفتاب، "آشنایی با پول الکترونیکی و دیجیتال و تأثیرات آن در جهان امروز" ۱۳ آبان ۱۳۸۶، نشانی الکترونیکی:

[www.aftab.ir/articles/economy_marketing_business/bank_insurance...]

الکترونیکی بهم پیوسته از مجموعه ای، بیت های مرتبط بهم و ایجاد سرعت در معاملات و امکان خرید مستقیم از فواصل دور، پول ملی سنتی را تحت الشعاع قرار داده و به انقلابی دیگر، در معاملات تجاری منجر گردید.

ب) پول الکترونیکی

پول الکترونیک که به نام های:

Digital money, electronic currency¹, electronic cash, money
electronic, cash digital or digital currency شناخته می شود، به پول یا گواهی نامه موقتی گفته می شود؛ که فقط به صورت الکترونیکی تبادل می شوند و مخصوصاً در شبکه رایانه ای، اینترنت، فروشگاههای دیجیتالی و ... کاربرد دارد.

پول الکترونیکی در دو مفهوم **عام و خاص** مطرح بوده و کاربرد دارد. و در مفهوم عام مکانیسم پرداخت یا دریافت یا انتقال تعهدات اشخاص به روش الکترونیکی از طریق رایانه شخصی یا هرگونه دستگاه الکترونیکی متصل به شبکه های رایانه ای مربوط به بانک یا مؤسسه های مالی مجاز که کاربر نزد آنها پول دارد **گفته می شود و در حقیقت نسخه الکترونیکی اسکناس یا سکه معمولی است .**

اما در مفهوم خاص آن ارائه یک تعریف جامع و ثابت از **پول الکترونیکی** خیلی مشکل و شاید غیرممکن باشد. این مشکل ناشی از آن است که نوآوریها در تکنولوژی مورد استفاده سیستم بانکداری، خیلی سریع است و روشهای جدیدی بوجود می آید. لذا نمی توان گفت که **پول الکترونیکی** تنها یک تعریف و روش استفاده دارد. ممکن است در آینده تعاریف و روشهای دیگری معرفی شوند. ولی با توجه به تکنولوژی کنونی **پول الکترونیکی** را می توان چنین تعریف کرد:

✓ **پول الکترونیکی** یک محصول تکنولوژیک است که سرعت گردش پول را افزایش و هزینه های آن را کاهش می دهد. و این امر می تواند بهره وری در مقیاس کلان را سبب شود. و یکی از مهمترین ابزارهای تجارت الکترونیکی است و نظام بانکی باید در این زمینه گام های جدی تری برداشته و خدمات خود را گسترش دهد.

¹ اسامی و اصطلاحات مختلف برای پول رایج الکترونیکی

مستخرج از سایت: http://en.wikipedia.org:80/wiki/Electronic_money